

ELENA GHICA (DORA D'ISTRIA)

1828—1888

MARIA HUMINIC-TECLEAN

În secolul al XIX-lea al istoriei românilor, mai mult ca oricând, idealurile de dreptate, libertate socială și națională, de progres și civilizație au format conștiințe și au devenit principii de viață și luptă ale unor întregi generații. În această epocă, multe femei, cu un înalt simț al datoriei patriotice, s-au manifestat cu inteligență în diverse domenii pentru propășirea patriei române. Una dintre acestea a fost Elena Ghica, de la a cărei naștere au trecut 150 ani.

S-a născut la București în 22 ianuarie 1828, fiind unul din cei șase copii ai banului Mihalache Ghica, care în perioada 1835—1841 a fost ministru de interne. El era frate cu Grigore Dim. Ghica (1822—1828) și cu Alex. Ghica (1834—1842), domni în Țara Românească.

Se cunoaște faptul că banul Mihalache Ghica era un om interesat de științe, mai ales de istorie, că avea o bogată colecție de piese arheologice și numismatice, pe care a donat-o orașului București, fiind unul din ctitorii muzeului aceluia oraș¹. Mama, Catinca Ghica, avea serioase preocupări intelectuale; în acest sens, menționăm că ea a tradus în limba română și a comentat prima carte de pedagogie despre educația copiilor a publicistei franceze Jeanne Louise Campan, traducere apărută în 1839 în tipografia sf. Sava din București.

În asemenea atmosferă de elevată spiritualitate, pe un fond de profund patriotism, Elena Ghica a primit o excepțională educație intelectuală și fizică. În casa părintească a învățat cu profesori deosebit de dotați, așa cum era grecul G. G. Pappadopoulos, ajuns, mai târziu, profesor de arheologie la Universitatea din Atena. Cu multă ușurință, Elena Ghica a învățat nouă limbi, strălucind admirându-i perfecțiunea și eleganța exprimării în limbile latină, elină, greacă modernă, albaneză, franceză, italiană, germană, engleză și rusă.

În casa părintească l-a cunoscut și l-a auzit pe Ion Eliade Rădulescu: „am păstrat amintirea acestor momente prețioase și nu degeaba ele m-au învățat dragostea de libertate și cultul a tot ce este mare și sfânt” — va consemna Elena Ghica în studiul *La littérature roumaine*².

¹ Dora d'Istria, *La littérature roumaine*, Bruxelles, 1857, trad. în limba română de Grigore G. Peretz, împreună cu alte lucrări de aceeași autoare sub titlul *Operele doamnei Dora d'Istria*, București, 1876, vol. I, p. 248: „Se cuvine a încuraja ca să se creeze un fel de muzeu... unde să se adune cu cea mai mare îngrijire tot ce este relativ la națiunea dacă”.

² În *Operele doamnei Dora d'Istria*, trad. de Gr. Peretz, București, 1876, vol. I, p. 211.

În 1842, cînd domnitorul Alexandru Ghica este demis din scaunul Țării Românești, întreaga familie a lui Mihalache Ghica pleacă în Apusul Europei, stabilindu-se la Dresda, oraș ales de către capul familiei ca loc pentru școlirea copiilor săi. De aici, împreună cu tatăl său, Elena Ghica călătorește foarte mult în întreaga Europă, vizitînd muzee, studiînd în marile biblioteci, însușindu-și solide și vaste cunoștințe științifice, mai ales în istorie și literatură. La vîrsta de 15 ani traducea *Iliada* în limba germană, păstrînd forma originală a versurilor: hexametrii. Înalta pregătire intelectuală — la care adăugăm cultivarea muzicii și un remarcabil talent la pictură — era dublată de o bună pregătire fizică prin practicarea înotului, călăriei, mînuirii armelor, excursiilor.

În 1849 familia Mihalache Ghica revine în țară și se stabilește la Iași. Aici, pe tînăra Elena o cere în căsătorie un ofițer rus de husari, nobil vechi al Rusiei, Alexandru Koltzoff-Masalski³. Se cunosc foarte puține lucruri despre această căsnicie. În unele materiale documentare, scrise după moartea Elenei Ghica, se puneau întrebări referitoare la motivele ce ar fi determinat-o să accepte acea căsă-

Elena Ghica (Dora d'Istria)

³ Un portret literar reușit al Elenei Ghica ni-l dă publicistul francez Armand Pommier: „C'était une délicieuse jeune fille, grande et svelte, à la fois élégante et forte, privilège exquis des races hellénique; sa figure d'un ovale parfait, d'une grande pureté de lignes dans tous ses détails, était d'une blancheur éclatante, relevée de tons roses, et animée par de magnifiques yeux bruns, dont les regards pénétrants et vifs respiraient la bonté et la bienveillance; des cheveux châtain couronnaient son front large et bien développé sur lequel brillaient toutes les lumières du génie", vezi Armand Pommier, *Profilis contemporaines. M-me la comtesse Dora d'Istria*, Paris, 1863, p. 10.

torie: „Voința părinților? Puțin probabil. Înclinația ei personală? E greu de știut, căci nici într-una din scrierile ei ca nu atinge acest subiect... Știut este că nu a fost deloc fericită în căsătorie”⁴.

Prezentată la curtea țarului Nicolae, cunoscută pentru înalta pregătire științifică, apreciată la Petersburg printr-o medalie de argint pentru remarcabile calități artistice, Elena Ghica nu s-a simțit bine într-o societate dominată de un „trănic absolutism” și unde nu-și aveau loc ideile ei progresiste. La aceasta s-au adăugat clima aspră ce-i periclită sănătatea, neînțelegerile cu soțul; ambii au luat hotărârea de a se despărți.

Elena Ghica, temporar, s-a stabilit în Elveția, de unde, an de an, călătorește în diverse țări ale Europei, neuitând patria-mamă. În 1855 s-a remarcat ca un fapt rar în Europa, ascensiunea muntelui Mönch din Elveția de către o femeie. Elena Ghica, căci despre ea este vorba, a înfipt pe virful veșnic înghețat al muntelui drapelul tricolor românesc⁵. Între timp, părinții, pe care-i iubise enorm, s-au stins din viață. În 1870 își cumpără o vilă cu grădini la Florența, unde, deși bogată, a dus o viață modestă. Fire energică, hotărâtă, optimistă, preocupată de bogata ei activitate literară, istorică, socială, Elena Ghica a scris sub pseudonimul Dora d'Istria⁶.

Încă din timpul vieții ei s-a bucurat de o mare popularitate, fiind numită „femeia genială”. A fost membră onorifică a academiilor și a societăților științifice din Italia, Grecia, Franța, Austria, Spania, Argentina; numeroase orașe grecești și italiene i-au oferit cetățenia de onoare⁷. G. Garibaldi a întîmpinat-o în Italia cu cuvinte entuziaste: „soră întru eroism și un suflet deschis celor mai multe năzuințe”⁸. Pentru înaltele sale calități intelectuale, îmbinate cu o desăvîrșită demnitate a caracterului, pentru chipul moral de o rară perfecțiune, Elena Ghica a fost mult admirată, apreciată și considerată ca fiind superioară altor femei scriitoare ale timpului (George Sand, d-na de Staël, Karoline Böhmer, Frederica Bremer, ș.a.).

S-a stins din viață la Florența, în 17 noiembrie 1888; a dorit să fie incinerată. Cenușa ei a fost depusă sub o lespede de marmoră în cimitirul de la Trespiano⁹.

⁴ Eleonora Stratilescu, *Dora d'Istria*, în revista „Unirea Femeilor Române”, Iași, anul I, nr. 2, 1909, p. 121.

⁵ Armand Pommier, *op. cit.*, p. 15.

⁶ „Le nom de *Dora d'Istria*, pseudonyme purement littéraire, vient de l'ancien nom du Danube, appelé jadis *l'Ister*”, notă explicativă 2 în Armand Pommier, *op. cit.*, p. 6. În biografia scrisă de Bartolomeo Cecchetti la vol. I din *Operele doamnei Dora d'Istria*, trad. Gr. G. Peretz, la p. 14 se reia un fragment din Angelo de Gubernatis (1840—1913), scriitor, profesor de literatură italiană, orientalist, autor de dicționare biografice cu privire la această problemă: „Pentru ce Elena Ghica s-a refugiat într-un pseudonim, Dora d'Istria? Pentru ca să se boteze prin ea singură, cred. Numele Elena, destul de răspîndit în Orient, trebuia să-i fie drag cu atît mai mult cu cît cel mai mare poet al României, salutînd-o cu acest nume, cîntase gingașia copilăriei sale. Să-i fi fost teamă, poate, ca nu cumva omagiile admiratorilor să se adreseze mai mult condiției sale de prințesă și familiei ei strălucite, decît operei sale? S-a deposedat astfel singură de un avantaj, dar pe de altă parte fu sigură de gloria sa. Dora d'Istria e într-adevăr numele sub care va trăi atîta vreme cît printre popoarele pe care le-a apărut cu atîta căldură, vor bate inimi generoase”.

⁷ Lista completă a societăților științifice, a academiilor, a căror societară corespondentă sau membră onorifică era Elena Ghica a fost întocmită și publicată de Oscar Greco în lucrarea „Bibliografia femminile italiana del XIX secolo”, reprodusă și în *Operele doamnei Dora d'Istria*, trad. de Gr. G. Peretz, vol. I, București, 1876, p. 383—384.

⁸ Armand Pommier, *op. cit.*, p. 18.

⁹ Inscripția funerară: „La principessa Elena Koltzoff Massalski Ghica 1828—1888/ Albanese d'origine, rumena di nascita/ Fiorentina di elezione/ nobilito e glorifico se stessa/ Per excelsa virtù d'animo e d'ingegno nel nome europeo di Dora d'Istria/ A memoria del suo trentenne soggiorno/ in questa casa dove morì/ Grato e reverente pase il comune”.

Elena Ghica (Dora d'Istria), prin cele 122 lucrări menționate de istoriografie¹¹, rămâne — în peisajul spiritual european — o remarcabilă prezență românească, o valoroasă scriitoare româncă de limba franceză. Comentînd de ce a scris în limba franceză, Radu Ionescu încă din 1862 menționa că Elena Ghica a utilizat acest instrument științific pentru a răspunde necesității ca occidentalul să aibă informații exacte despre istoria social-politică a românilor și a celorlalte popoare din Balcani, despre rolul lor în istoria Europei, să popularizeze experiența de viață a românilor, să fie apărătoare a aspirațiilor și drepturilor noastre naționale¹². Opera Elenei Ghica are o vastă și erudită tematică: istorie, literatură, folclor, politică, economie politică, sociologie, etnologie, religie, note de călătorii, nuvele, polemici, etc.¹³.

Încă din timpul vieții ei, în anul 1868, Bartolomeo Cecchetti, profesor la Arhivele regale din Veneția, a operat prima clasificare a operei compatriotei noastre: 1. *Istorie literară* (poezii populare din orient, epopei, portrete literare), 2. *Probleme religioase* (amintiri de la mănăstirile Căldărășani, Cernica, Văratec, Neamț, etc., studiile „Românii și papalitatea”, „România și biserica ortodoxă”, etc.), 3. *Probleme sociale* (scrierile privind situația femeii la diferite popoare și în diferite timpuri istorice, privind emanciparea economică și social-politică a femeii, polemici cu caracter antirăzboinic, etc.). La aceste trei capitole, B. Cecchetti mai adaugă și grupul lucrărilor de economie politică, studiile privind agricultura, notele de călătorii.

În 1876 la București apar *Operile Dămnnei Dora d'Istria*, în două volume (din seria de zece volume proiectate), îngrijite și traduse de Gregorie G. Peretz cu un interesant aparat critic: biografie introductivă de prof. Bartolomeo Cecchetti, „Cîteva aprecieri asupra dămnnei principesa Elena Ghica de diferiți scriitori” și mai ales o bibliografie a operei, precum și o notă de Oscar Greco cuprinzînd scriitori, ziare, reviste despre Elena Ghica. De această dată, avînd în vedere apariția unor noi studii al Elenei Ghica, bibliografia, referindu-se la perioada 1855—1873, cuprinde noi capitole. În ansamblul ei, acest util instrument de cercetare a operei Elenei Ghica este împărțită în zece „părți” și cu mai multe subdiviziuni numite „clase”¹⁴. Astfel:

Partea I. Istorie literară.

Cl. I. Poezii populare din peninsula orientală (balcanică, n.n.s.), cuprinzînd comentarii ale poeziilor populare ale românilor, sîrbilor, bulgarilor, elenilor, albanezilor.

Cl. II. Poezia populară a fino-mongolilor (maghiari și turci).

Cl. III. Epopee, cuprinzînd studii privind indianistica în Italia, Mahabharata și regele Nala, epopee indiene Ramayana, despre moartea regelui Dasarata, despre Utaracanda.

Cl. IV. Portrete literare cuprinzînd studii privind literatura română, Ion Eliade Rădulescu, scriitori albanezi din Italia meridională, istorici ai literaturii germane, Giuseppe Veludo, Marco Polo (numit „Cristofor Columb al Asiei”), despre călătoriile lui Ion du Plan de Carpin în Rusia și Mongolia, etc.

Partea a II-a. Chestiuni religioase cu interesante articole ca: Viața monastică în biserica orientală (Căldărășani, Cernica, Văratec, Neamț, Muntele Athos, etc.), România și biserica ortodoxă, Românii și papalitatea, Scrisori către un filozof atean, etc.

¹¹ Magda Nicolaescu Ioan, *Dora d'Istria*, „Cartea românească”, București, fără an, p. 77—94.

¹² Radu Ionescu, *Dora d'Istria*, în revista „Transilvania”, Brașov, anul XI, nr. 5, 1 martie 1878, reluarea articolului de același autor din „Revista română”, 1861 și 1862.

¹³ Crezul vieții ei a fost munca activă, concepută nu ca „o necesitate fatală, un blestem ca-n evul mediu, ci ca o lege salutară și binefăcătoare, un principiu de sănătate intelectuală, morală și fizică”, din Magda Nicolaescu Ioan, *Dora d'Istria*, „Cartea românească”, București, fără an, p. 52.

¹⁴ Bartolomeo Cecchetti, *Bibliografia principesei Dora d'Istria, 1855—1873*, în *Operile dămnnei Dora d'Istria*, vol. I, v. trad. de Gr. G. Peretz, p. 371—382.

Partea a III-a. Probleme sociale.

Cl. I. Chestiunea femeiască. Un mare ecou a avut lucrarea „Des femmes par une femme”¹⁴. De asemenea, un interes deosebit au avut o serie de „scrisori” publicate despre situația femeii la diverse popoare.

Cl. II. Polemica contra războiului: „Războiul”, „Politica oamenilor și politica femeilor”, „Războiul și femeile”, „Religia și războiul”, „Afacerea Albaniei”.

Partea a IV-a. Economia politică și agricultura, cuprinzând cîteva lucrări referitoare la Societatea americană a științelor sociale, la reimpăduriri și alte „scrisori publice”.

Partea a V-a. Probleme artistice, cu studii despre artiștii greci (1871), despre Giovanni Duprè (1870), vizita la muzeul lui Felice Schiavoni (1868)¹⁵.

Partea a VI-a. Politică. Din cele 13 lucrări vom cita cîteva: „Observațiuni asupra organizării Principatelor dunărene”, 1856; „Despre frățietatea popoarelor latine și despre opera lor asupra dezvoltării omenirii”, 1856; „Propaganda austro-romană în Principatele dunărene”; „Un principe străin în Moldo-Romania”, toate publicate în „Diritto” din Torino, etc.

Partea a VII-a. Istorică, capitol în care sînt incluse 21 lucrări, între care cele referitoare la situația femeii ca: „Femeile în Orient”, tradus în numeroase limbi¹⁶, „Femeile în Occident”, „Femeile în Asia”, „Femeile în India”, etc. De asemenea la această parte a bibliografiei sînt citate și „Eroii României”, „Istoria principilor Ghica în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea de pe documente inedite din arhivele de la Veneția, Viena, Paris, Berlin, Constantinopol, Haga, etc.”¹⁷, „Roma capitala”, etc.

Partea a VIII-a. Călătorii, cuprinzînd 25 descrieri din Elveția cu ascensiunea muntelui Mönch, Lugano, în Rumelia și în Moreea, lacul Maggiore, Borcea în România, Toscana, Veneția, Alpii, etc.

Partea a IX-a citează trei romane: „Proscrisul de la Biberstein”, 1857, „Eleonora de Halingen”, 1866, „Venețiana”, 1848—1861.

Partea a X-a. Viața orientală, adică lucrările: „Serbările române”, 1861, „Orientali la Paris”, 1867, Schițe albaneze, 1868, „Scene din viața sirbească”, 1868.

Din acest sintetic tablou al activității științifice a Elenei Ghica reiese multitudinea problemelor ce au preocupat-o, iar analiza atentă a fiecăreia dintre ele relevă profunzimea și seriozitatea cu care ea le-a tratat. Cu totul remarcabil este faptul că editorul celor două volume din 1876 traduse în limba română, și singurele pînă astăzi, a selectat acele lucrări ale scriitoarei care au tangență directă

¹⁴ Lucrarea a fost tradusă în 1865 în limba rusă, apoi în limba engleză cu titlul „Womanhood of all Nations”. Cele mai importante reviste ale Europei au publicat ample relatări și elogioase aprecieri asupra lucrării citate, ca: „Gazeta oficiale del Regno d'Italia”, „Revue de Paris”, „Revue contemporaine”, „Revue des deux mondes”, „Revue britannique”, „Correspondance litteraire”, „Monde illustré”, „Revue critique”, „Presse”, „Le siècle”, „Indépendance belge”, „Mellou” din Atena, „Unsere Zeit”, „Freya” din Stuttgart, „Neue freie Presse” din Viena, „Illustrierte Zeitung”, vezi trad. Gr. G. Peretz, op. cit., vol. I, p. 374.

¹⁵ Ultima scriere a fost reproducă de „Messager franco-americain” din New York, de „Gazette rose” din Paris, de „Magyar Ujsag” din Pesta, „Illustrierte Zeitung” din Leipzig, cu portretul autoarei de pictorul Felice Schiavoni, vezi trad. de Gr. G. Peretz, op. cit., vol. I, p. 377.

¹⁶ Sînt inserate numeroase titluri de reviste europene care au apreciat lucrarea, între care și „several *Athenaeum*, cel mai principal organ al criticii britanice”, vezi trad. de Gr. G. Peretz, op. cit., vol. I, p. 378.

¹⁷ Bibliograful comentează: „Viața acestor domni este negreșit destul de cunoscută în Europa, deoarece este tratată în *Dictionnaire universel des contemporains* de Louis Gustave Vapereau (1819—1906), Paris, 1858, în *Dictionnaire de la conversation et de la lecture* de William Duckett (1804—1863), în *Istoria caselor prințare* publicată la Geneva în mai multe volume... Această lungă și grea lucrare, definită de *Drawing Room Gazette* (ca) o operă colosală... a fost primită cu interes de publioul italian și exterior”, vezi trad. de Gr. G. Peretz, op. cit., I, p. 380.

sau indirectă cu istoria poporului român în cele trei ipostaze: trecut, prezent, viitor și în corelare directă: istorie națională — istorie universală¹⁸. Concepția de bază a scriitoarei consistă în afirmarea cu mare mândrie a originii noastre latine, în marea continuitate și permanență a poporului român pe aceste meleaguri, în „a nu uita niciodată că orice dezvoltare dăinuitoare trebuise să se lege cu gloriosul trecut al patriei”¹⁹.

În peisajul politic-ideologic din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, opera Elenei Ghica propaga în Europa, într-o limbă de circulație europeană, idei de o mare actualitate, pentru generațiile de atunci și din totdeauna, accentuând în primul rând necesitatea cunoașterii corecte a istoriei României de către străini, a păstrării specificului nostru, a îmbinării acestuia cu „trebuițele” noastre, în concordanță și cu preluarea unor „elemente de progres” din afară: „De la un timp încoace — scria Elena Ghica în 1859 — cei din occident se ocupă mult cu studiul țării noastre, dar câteodată aceasta se face cu o ușurință regretabilă²⁰. Spiritele cu adevărat serioase care voiesc să-și dea o seamă exactă despre tendințele unui popor sînt dutoare, în loc să primească în pripă prejudecățile vulgare, să examineze care sînt originea, istoria și principiul înclinărilor lui...”²¹.

„Deși admit că occidentul poate să înlesnească mai multe elemente de progres, totuși eu am convingerea că noi trebuie să conservăm caracterul original și tendințele esențiale ale unei civilizațiuni conforme cu organizațiunea noastră morală”²². Răspunde cu fermitate occidentului care „nu-și amintește tot ce a făcut orientul pentru dînsul”, infierează reaua credință despre popoarele din orientul Europei și mai întîi despre români: „Există chiar o școală care se inverșunează în mod sistematic să înnegrească pe orientali, instituțiile lor religioase, tradițiile, ideile și legile lor”.

Din toate aceste motive s-a născut dorința profund patriotică de a ne face cunoscuți Europei, de a purta un viu dialog cu oamenii de pretutindeni, de a încerca să răspundă defăimărilor cu fruntea ridicată, demn, cu o mare luciditate: „Știu ce ne lipsește și niciodată nu am ascuns erorile și greșelile noastre... Dar dreptatea nu cere oare ca, după ce s-a vorbit despre defectele noastre, să se zică ceva și despre calitățile noastre și despre serviciile ce am făcut?”²³.

Cu tact și cu subtilitate, dar cu o energie bărbătească, cu un mare curaj și cu un acut simț politic al vremii, compatrioata noastră atrăgea atenția asupra faptului că — într-o vreme cînd însăși Europa trecea printr-o epocă de mari frămîntări — românii se integrau perfect în peisajul istoric universal, că au realizat un stat național modern, care și-a cucerit independența, înaintea unor popoare cu un grad mai mare de dezvoltare economică și social-politică decît noi. „...A sosit momentul de a arăta popoarelor... că energia unui stat de al doilea ordin poate

¹⁸ Următoarele lucrări ale scriitoarei au fost traduse în vol. I: *La nationalité roumaine d'après ses chants populaires*, în „Revue des deux mondes”, martie 1859; *Gli eroi della Rumenia*, în „Diritto”, Torino, 1856—1857; *La littérature roumaine*, Bruxelles, 1857; *La propaganda austro-romano nei Principati danubiani*, în „Diritto”, Torino, noiembrie 1856; *Les Roumains et la papauté*, în „Spectateur de l'Orient”, Atena, 1856—1857; *Roma*, în „Diritto”, Torino, octombrie 1856; *La nationalité hellénique d'après les historiens*, în „Revue Suisse”, Neuchâtel, 1860. Vol. II cuprinde: *Les femmes en Orient*, în două volume, Zürich, 1859—1860, *Les femmes en Occident*, în „Nouvelle Pandore d'Athènes”, 1860—1861.

¹⁹ Dora d'Istria, *Naționalitatea română de pe cîntecele populare*, în *Operele doamnei Dora d'Istria*, trad. de Gr. G. Peretz, București, 1876, vol. I, p. 91, studiu inspirat de culegerea de poezii populare a lui Vasile Alecsandri.

²⁰ „Disprețul este pentru unii publiciști mai comod decît studiul”, în Dora d'Istria, *Literatura română*, trad. publicată de Gr. G. Peretz, op. cit., p. 240.

²¹ Dora d'Istria, *Femele în Orient*, trad. publicată de Gr. G. Peretz, op. cit., p. 61.

²² *Ibidem*, p. 18.

²³ *Ibidem*, p. 6.

indeplini minuni pe care altele mai mari nu știu totdeauna a le realiza"²⁴, „minuni” ce nu sînt „capriciile norocului”, ci „luptă de mai mulți secolii cu o vitejie eroică” înconjuțați de trei puteri mari.

Dezvoltarea națiunii este raportată de Elena Ghica la cadrul universal în care are loc procesualitatea istorico-politică, stabilind *relația național-universal* printr-o concepție înaintată, progresistă nu numai la vremea respectivă, ci și astăzi: 1. „Fiecare națiune are nu numai dreptul de a duce o viață liberă, conformă cu caracterul ei propriu, dar are și o menire pe lume și anume de a contribui la progresul omenirii întregi. 2. Națiunile nu au nevoie să se sfișie sau să se dușmănească pentru a-și afirma fiecare dreptul ei; conflictul între ele nu e inevitabil, ci numai izvorit din lăcomia unora de a-și întinde puterea de dominațiune asupra altora. Dominațiua străină însă distruge individualitatea unui popor și de aceea e odioasă fiind că e tiranie... De libertate au nevoie națiunile ca și indivizii ca să-și poată păstra și dezvolta individualitatea lor”²⁵.

Pentru Elena Ghica era un titlu de glorie în a face cunoscută Europei „eroica noastră istorie”, istoria „națiunii române, considerată în întregul său”²⁶, autoarea înțelegînd o amplă prezentare a argumentelor latinității noastre, a monumentelor noastre, a literaturii noastre populare și culte.

În lucrarea *La littérature roumaine*²⁷ sînt consemnate prețioase idei privind dezvoltarea social-politică a românilor, puterea lor de rezistență în fața vicisitudinilor istorice. Utilizînd o vastă literatură de specialitate internă și externă între care: Dim. Cantemir, Gh. Șincai, P. Maior, D. Fotino, Gh. Asachi, N. Bălcescu, A. T. Laurian, Eliade Rădulescu, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, N. Șuțu, I. Ghica, C. Bolliac, apoi lucrările lui Engel, Ubcini, Desprez, J. A. Vaillant, Ed. Quinet, J. Michelet, P. Bataillard, A. Thiers, Elias Regnault, Ernest Desjardines, A. Demidof, Saint Marc Girardin, Vegezzi Ruscalla, ș.a., autoarea concluzionează că „pentru istorici chestiunea originilor era mult mai puțin complicată decît este astăzi. La epoca aceea se lua națiunea la punctul ei de plecare oficial”, că, deci, „s-ar părea că România se naște odată cu cucerirea lui Traian”²⁸.

Elena Ghica a fost o entuziasă, păstrîndu-și luciditatea, obiectivitatea în judecarea majorității problemelor de bază ale istoriei noastre. Printre altele, a sesizat justetea procesului de romanizare a dacilor, proces ce a început cu mult înainte de cucerirea propriu zisă: dacii erau atît de sensibili „la influența civilizației, încît, cînd renumele Romei pătrunse în orient, ei atraseră la dinșii artiști și învățați romani, care-i îndemnă să facă progrese însemnate. Așa dar a fost în Dacia un fel de latinizare înainte de cuceririle lui Traian. Însă admirația pentru geniul Romei nu slăbea gustul de independență la suveranii din Sarmisegetuza”.

Vorbînd despre trecutul nostru îndepărtat, Elena Ghica precizează că, de fapt, întreaga noastră istorie, a evului mediu și pînă în zilele ei, se caracterizează prin lupte, fie de ordin militar, fie de ordin moral, spiritual, diplomatic de a ne păstra ființa poporului, libertatea, patria: „Dacă un popor ar avea vreodată dreptul de a despera de viitorul său, apoi românii ar fi fost de mult cuprinși de descurajare. Minunata vale a Dunării — această cale mare a națiunilor — a fost pustiită secolii nenumărați de hoardele care păraseau Asia ca să se năpustească asupra occidentului... Cînd inundația prăpăditoare înceta, fiii veteranilor lui Traian părăsiră locurile înfundate din Carpați și întemeiară aceste principate asupra cărora de multe ori, în aceste din urmă timpuri, s-au fixat privirile lumii. Dar de abia redeveniră stăpîni peste o parte din acea Dacie veche pe care părinții lor o croiseră pe civilizația latină și îndată fuseră nevoiți de a se lupta contra oto-

²⁴ Dora d'Istria, *Eroi ai României*, trad. publicată de Gr. G. Peretz, op. cit., p. 94.

²⁵ Comentariu făcut de Eleonora Stratilescu, doctor în filozofie, în *Dora d'Istria*, în revista citată, p. 129 și 137.

²⁶ Dora d'Istria, *Naționalitatea română de pe cîntecele populare*, în op. cit., p. 72.

²⁷ Lucrarea tradusă în limba română în op. cit., de Gr. G. Peretz cu capitolele: *Cîntece și povești populare*, *Eliade Rădulescu*, *George Crețeanu*, *George Șincai și istorici*.

²⁸ *Ibidem*, p. 245.

manilor..."²⁹. Ca un real simț politic, la data cînd scria studiul mai sus citat (1857, n. ns.), autoarea preciza că imperiul otoman „nu are semne de un lung viitor”, că doar „cîtiva ani” îl desparte de „catastrofa care-l amenință... e chestiune numai de timp”.

În anii 1856—1857 Elena Ghica a publicat în revista „Dritto” din Torino studiul *Gli eroi della Rumenia*³⁰, un adevărat imn de slavă adus țării, libertății poporului român. Capitolele lucrării poartă, simbolic, nume de domnitori ca: Radu Negru, Ioan I Basarab, dinastia Asanilor, Mircea cel Bătrîn, Ioan Huniad, Ștefan cel Mare — toate subliniind eforturile imense ale românilor de a rezista tuturor grelelor încercări „cît timp a rămas în vinele noastre o picătură de sînge”.

Subliniind că „națiunea română, departe de a fi steapă în eroi, a produs oameni ca Ștefan cel Mare și ca Mihai cel Viteaz, al căror renume trebuie să viețuiască etern în inimile ce bat pentru sfînta dragoste de patrie”, autoarea re-marcă spiritul nostru de libertate în politică, în diplomație, ba chiar și în religie, faptul că „nu am fost absorbiți”, că am știut să ne conservăm drepturile noastre. „Noi nu înduram nici pe papa, nici pe imperator. Mult timp străbunii noștri au știut să apere egalitatea și libertatea de care aveau dreptul să fie mîndri. Dacă au căzut într-o zi, cel puțin ei ne-au lăsat exemple care nu vor rămînea sterpe nici pentru noi, nici pentru occident”³¹.

La acuzațiile unor contemporani precum că românii ar fi fost *supuși* ai im-periului otoman, Elena Ghica răspunde în lucrarea citată cu solide argumente istorice, începînd cu redarea *in extenso* a unor articole din tratatul de la Nicopole din 1392: „Noi (sultanul Bajazid I Ilderim, n. ns.) consimțim ca principatul să se guverneze după legile sale proprii, domnul Țării Românești să aibe dreptul de a face război și pace, dreptul de viață și de moarte asupra supușilor săi... Domnii creștini vor fi aleși de mitropolit și boieri”.

Într-o largă viziune istorică, autoarea, permanent, raportează victoriile locale ale românilor împotriva diferiților cîmpotitori la contextul social-politic al istoriei sud-est europene, dar și la cel pe plan general, european. Astfel, acțiunile lui Ioan Huniade ocroteau „creștinătatea” (Europa, n. ns.), „dar încă avu și gloria de a deștepta simțămîntul național în sufletul lui Scanderbeg... care a fost timp de 20 ani stîlpul cel mai solid al creștinătății și numele lui singur îngrozea pe turci; care făceau să se cutremure Europa”³².

Surprinzînd just raportul necesar de înțelegere între doi factori importanți în istorie, *conducători-popor*, Elena Ghica menționează că lipsa de unitate între cele două elemente duce chiar la „deslipirea” de „cauza patriei”, că dușmanul „se folosește de aceste greșeli... și va ști să exploateze în folosul său dezbinări care expun națiunile la nenorocirile cele mai cumplite”. Concepția autoarei este că totdeauna să ne încredințăm „destinele” numai unor conducători „ale căror lumini, independență și patriotism să nu poată fi contestate nici măcar un moment”.

Conducătorul-exemplu din istoria noastră asupra căruia scriitoarea s-a oprit cu justificată emoție și mîndrie este Ștefan cel Mare care „prin geniul politic și prin energie războinică a asigurat Moldovei o poziție considerabilă printre națiunile orientale”. Capitolul acesta poartă drept motto celebrele versuri ale lui Vasile Alecsandri: „Ștefan, Ștefan domn cel mare / Seamăn pe lume nu are / Decît numai mindrul soare/” etc. Autoarea citează și comentează lucrări istorice străine care relevă că însăși istoria Europei din a doua jumătate a sec. al XV-lea ar fi rămas „sărăcită și despoiată” fără Ștefan, „absența acestui personaj strica echilibrul istoriei”. Și ce altă apreciere ar fi mai obiectivă dacă nu fraza cunoscutului istoric și publicist francez Ed. Quinet, care exclamă: „Iată acel care deschidea și închi-dea la timp porțile Europei orientale!”³³.

²⁹ *Ibidem*, p. 219.

³⁰ Studiul este tradus în limba română în vol. *Operele doamnei Dora d'Istria*, trad. de Gr. G. Peretz, București, 1876, vol. I.

³¹ *Ibidem*, p. 90.

³² *Ibidem*, p. 143.

³³ *Ibidem*, p. 161.

Elena Ghica a trăit intens istoria țării, evenimentele contemporane cu ea. Studii ca *Les roumains et la papauté*³⁴, *La propaganda austro-romano nei Principati danubiani*³⁵ demască în fața opiniei publice europene „interesele materiale” și „un mare interes politic” ce-i conduce pe imperatorii austriaci de a fi „dușmani independenței Moldovei și României”. Arătând că se „cunoaște starea de plîns a finanțelor austriace” din pricina necesității înăbușirii prin forță „a luptei naționalităților ce le-a subjugat, autoarea remarcă faptul că „Austria ne-a răpit deja teritorii... și rivnește cu ardore puținul ce ne-a mai rămas... de la Mihai Bravul. Sub pretextul de a ne proteja (precum protejează Italia), guvernul maiestății sale apostolice pretinde în realitate să ne robească cu totul”. Și pentru că românii au puternic implantate în conștiința lor instinctele libertății „care desigur s-ar dezvolta cu energie sub un guvern național, Austria mărturisește că... nu vrea să aibă în orient un nou Piemont în coastele sale”³⁶.

După ce laudă domnia în Moldova a lui Grigore Al. Ghica „energic și inteligent... ce aparținea unei familii care s-a împotrivit de a preda Bucovina Austriei și tocmai poartă numele eroicului domn care și-a sacrificat viața pentru cauza sfîntă a independenței naționale”, Elena Ghica menționează că cea mai bună armă de apărare creată în timpul domniei citate a fost decretarea libertății presei, citind, în acest sens, zărele „Steaua Dunării” și „Zimbrul”. Concluzia autoarei este optimistă în ceea ce privește succesul luptei pentru libertatea tuturor popoarelor: „Italia se zburciună în mormintu-i secular și ecoul simpatic din Carpați repetă strigătele de libertate care răsună în poalele Alpilor și pe țărmul Mediteranei”³⁷.

În directă relație cu dreptul natural, istoric, al popoarelor de a-și trăi propria lor viață, în viziunea Elenei Ghica a stat și condiția social-politică a femeii. Studiile întreprinse în această problemă au consacrat-o pe plan european pe compatrioata noastră ca pe o eminentă luptătoare pentru drepturile femeii. Evenimentele revoluției de la 1848 („provocată de dorința românilor de a întări mai bine independența lor”³⁸) și ale unirii Moldovei și Țării Românești în 1859 au dat un puternic impuls creșterii conștiinței de sine a poporului nostru, a dăruirii pentru cauza libertății și progresului societății românești, antrenând și numeroase femei în lupta pentru propășirea patriei.

„Mișcarea feministă s-a născut cu ideea de stat modernă despre cetățean și drepturile lui. Odată cu noțiunea de cetățean s-a formulat și noțiunea de cetățeană”³⁹. Mișcarea feministă era o mișcare „a unui spirit nou împotriva unui spirit vechi”, însăși societatea „are nevoie de colaborarea femeii alături cu bărbatul în produsul tuturor bunurilor materiale și morale”⁴⁰.

Astfel de concepții de avangardă în mișcarea ideilor politice progresiste, dominante în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, au călăuzit-o și pe Elena Ghica în analiza amănunțită a condiției femeii la peste treizeci de popoare din Europa și Asia. Analiza științifică a problemei feministe a făcut-o în contextul istoriei popoarelor respective și din următoarele puncte de vedere: politic, social, geografic, etnografic, literar, cultural, religios, moral; etc. Amplele descrieri și concluziile au fost consemnate în circa 12 studii, care au devenit un important capitol bibliografic al istoriei mișcării feministe internaționale, peste care nu poate trece nici un cercetător. Cu totul notabile rămîn cîteva lu-

³⁴ Publicat în „Spectator de l'Orient”, Atena, 1856, concomitent și în limba italiană, în „Diritto”, Torino, 1856. În limba română publicat în trad. Gr. G. Peretz, op. cit.

³⁵ Publicat în „Diritto”, 8 noiembrie 1856. Publicat în limba română de Gr. G. Peretz, op. cit.

³⁶ Dora d'Istria, *La propaganda austro-romano nei Principati danubiani*, publicat în limba română de Gr. G. Peretz, op. cit., vol. I, p. 263—264.

³⁷ Ibidem, p. 265 și 267.

³⁸ Dora d'Istria, *Literatura română*, publicat de Gr. G. Peretz, în limba română, op. cit., vol. I, p. 215.

³⁹ Eleonora Stratilescu, *Temeiul mișcării feministe și scopurile pe care le urmărește*, București, 1919, p. 24.

⁴⁰ Ibidem.

crări traduse în mai multe limbi: *Les femmes en Orient*, două volume, 1859—1860, *Les femmes en Occident*, 1860—1861, *Des femmes par une femme*, două volume, 1865.

Încă din prefața studiului *Femeile în orient*, autoarea preciza că scopul ei „nu este de a scrie tot ce-mi izbește ochii și provoacă reflecțiile mele; ci de a vă vorbi mai cu seamă despre noi, femeile, și, pentru că familia este baza însăși a societății și conține toți germeii viitorului ei, să examinăm dacă în Europa orientală soția și mama sînt în stare de a contribui cu eficacitate la regenerarea socială”⁴¹.

Constatarea de bază a autoarei este că acele popoare sînt mai înaintate la care femeia se află în condiții sociale mai echitabile; că acolo unde femeile sînt ignorate, ingenuitate, unde nu sînt privite ca egalele bărbaților, acolo nici societatea nu poate progresa pe treptele celei mai înalte civilizații.

De acest adevăr erau pătrunși înșiși bărbații, contemporani cu Elena Ghica, comentînd favorabil opiniile ei feministe. Cunoscutul biograf și bibliograf al operei ei, prof. Bartolomeo Cecchetti aprecia: „Secolul nostru, punînd termen la o lungă serie de înjuzitii, recunosc și aduse omagiu calităților intelectuale și, operele femeii”. Munca trebuia să fie „dreapta balanță” de măsurare a contribuției la progresul societății, căci „reabilitarea morală” a femeii nu se poate datora nici „concesiilor indulgente”, nici „simplei gentilețe”, nici „admirației”, nici „compătimității”⁴².

Scriitorul italian Angelo de Gubernatis saluta în cuvinte entuziasmante cărțile Elenei Ghica privitoare la necesitățile autoinstruirii femeilor, a contribuției lor, alături de bărbați, la progresul social-politic: „Femeia trebuie să se emancipeze de prejudecățile ei, de nimicurile ei, de ignoranța ei, și bărbatul care o împiedică de la aceasta este un barbar, care ar trebui combătut de noi, bărbații. Dar civilizația înaintază și Dora d'Istria cu cartea sa asupra femeilor... a contribuit mult în a o grăbi”⁴³.

Din studiul *Femeile în orient*, unul din capitolele de un interes aparte pentru noi îl constituie cel intitulat „Românele”. Este un adevărat elogiu adus hărniciei lor, hărnicie considerată ca „foarte superioară bărbaților”: „De cite ori nu m-a prins mirarea de ardoarea neobosită a românelor pe care le vedeam semănînd, torcînd, țesînd, brodînd (este știut cu cite artă ele împodobesc cămășile lor cu cusături roșii, albastre și aurii) și încălecind cu sumeția unor adevărate amazoane”⁴⁴.

Capitolul citat este plin de versuri populare despre hărnicia, veselia, istețimea, dragălășenia femeilor române, reliefindu-se în același timp că ele „ca toate femeile latine, au un simțămînt înăscut de eleganță și se investimîntează în genere cu o cochetărie ingenioasă”⁴⁵. Citînd pe Eliade Rădulescu, autoarea este de acord cu afirmația acestuia că femeilor noastre li se datorește în mare parte conservarea limbii, tradițiilor și moralei sănătoase a poporului român. De altfel, alături de Eliade, scriitoarea citează nenumărați poeți și prozatori români din prima jumătate a sec. al XIX-lea, dovedind o foarte bună cunoaștere a literaturii române: V. Cîrlova, Gr. Alexandrescu, C. Bolliac, V. Alecsandri, C. Negruzzi, Cichindeal, Al. Donici, B. P. Momuleanu, V. Pogor, D. Bolintineanu, G. Crețeanu, Gh. Asachi, N. Tăutu, Al. Beldiman, Nic. și Ion Văcărescu, C. Negri, Ion Ghica, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, etc.

Mii de pagini respiră în plin de simțămintele de mîndrie patriotică, de înalte și sincere emoții sufletești cînd a descris frumusețea istorică, morală, geografică a țării și a oamenilor săi, ceea ce îndreptățește pe mulți să afirme că „ar fi intere-

⁴¹ *Operele doamnei Dora d'Istria*, trad. de Gr. G. Peretz, București, 1876, vol. II, p. 18.

⁴² Bartolomeo Cecchetti, *Viața și operele principesei Elena Ghica*, în vol. tradus de Gr. G. Peretz, vol. I, p. 3.

⁴³ *Ibidem*, p. 37.

⁴⁴ Dora d'Istria, *Femeile în Orient*, în op. cit., vol. II, p. 24.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 26.

sant să putem avea măcar toate scrierile ei despre români și pentru români, căci ea este demnă interpretă a aspirațiilor și intereselor noastre naționale”⁴⁶.

Elena Ghica a făcut, în orice scriere a sa, o caldă pledoarie pentru prietenia și colaborarea între popoare, și-a mărturisit credința în realizările științei care vor apropia popoarele, credința în izbînda deplină a libertății: „Electricitatea și aburii sînt agenții prodigioși ai unei transformări universale ale cărei urmări nu le poate prevedea nici cel mai pătrunzător spirit. Nici o forță omenească nu va mai putea vîrli pe om în iobăgie și nici înlăunui popoarele de stîncă martoră a martiriului lor secular”⁴⁷.

Încă din secolul trecut, numeroși oameni de cultură români printre care Cezar Bolliac, Gh. Barițiu, Radu Ionescu, Ionescu Gion, continuînd cu cei din primele decenii ale secolului nostru ca Eleonora Stratilescu, A. Vasulescu, Magda Nicolaescu Ioan și culminînd cu savantul Nicolae Iorga, cu toții au adus deosebite elogii inteligenței și forței de creație a Elenei Ghica, puterii neobișnuite de asimilare a unor cunoștințe din cele mai diferite domenii ale culturii, spiritului uimitor de sinteză.

Încă din 1873, Cezar Bolliac în „Trompeta Carpaților” (22 iulie, 26 august) menționa necesitatea imperioasă ca opera Elenei Ghica să fie tradusă în limba română, să fie cunoscută de întreg publicul românesc, în slujba căruia a fost toată viața ei, căci ea este „cel mai mare autor român... singurul care a putut să-și facă un renume european și a cărui scrieri ocupă un loc de frunte în toate bibliotecile străine”.

O succintă caracterizare a Elenei Ghica o notează Nicolae Iorga în prefața cărți Magdei Nicolaescu Ioan: „Dora d'Istria nu trebuie uitată... (trebuie) a citi, a înțelege și a respecta o inteligență multilaterală, îndreptată către toate marile întrebări ale timpului... E de uimă cite cunoștinți se adunaseră în mintea acestei excepționale femei și cu cită ușurință le putea ea scoate în front de cite ori era o bătălie de dat. Căci ea a fost o predicatoră de crez luptător... (a fost) o neobosită apărătoare... a dreptului de a trăi al națiunilor”⁴⁸.

Numită în unanimitate: „generos spirit de libertate”, „cel mai desăvîrșit patriotism și inamică a oricărui despotism și absolutism”⁴⁹, Elena Ghica, la vremea respectivă în plină creație, s-a bucurat de atenția criticii europene care — prin valoroși și numeroși reprezentanți ai culturii din diferite țări — a apreciat inteligența și energica activitate a compatriotei noastre, dedicîndu-i-se ample articole. În acest sens cităm (în ordinea cronologică a publicațiilor) pe: A. Pommier⁵⁰, dr. Sch. Weissenfels⁵¹, C. F. Gabba⁵², B. Cecchetti⁵³, P. Dolgoruki⁵⁴, P. Mante-

⁴⁶ Eleonora Stratilescu, *op. cit.*, p. 130.

⁴⁷ Dora d'Istria, *Roma*, în „Diritto”, 24 octombrie 1856; în limba română, *op. cit.*, vol. I, p. 284.

⁴⁸ Magda Nicolaescu Ioan, *Dora d'Istria*, Cartea românească, București, fără an, p. 7—8.

⁴⁹ Citate din „Indépendance Belge”, 11 aprilie 1857 și din „Conversations Lexicon”, 10 Auflage 1859, reproduse în „Transilvania — Foiașul Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”, anul XI, nr. 9, 1878.

⁵⁰ Armand Pommier, *op. cit.*, trad. în limba română în 1864.

⁵¹ Dr. Schmidt Weissenfels, *Eine ungewöhnliche Frau*, în „Gartenlaube”, nr. 15, Leipzig, 1864.

⁵² Carlo Francesco Gabba, *La questione femminile e la principessa Dora d'Istria*, Firenze, 1865.

⁵³ Bartolomeo Cecchetti, *Dora d'Istria e la poesia albanese*, Venezia, 1866; *Di alcune opere della principessa Dora d'Istria*, Venezia, 1868; *Bibliografia della principessa Dora d'Istria*, sesta edizione, Firenze, 1873.

⁵⁴ Petru V. Dolgoruki (1807—1868), *Mémoires*, Geneva, 1867—1871. Principele rus a publicat cîteva lucrări de genealogie a nobilimii ruse, între care: *Histoire de la famille Dolgoruki*, 1840; *Généalogies russes*, 1840—1841; *Notice sur les principales familles de la Russie*, 1843; *Dictionnaire de la noblesse russe*, 1854—1857.

gazza⁵⁵, G. G. Pappadopoulos⁵⁶, A. de Gubernatis⁵⁷, A. Z. Pieromaldi⁵⁸, O. Greco⁵⁹, E. Panzacchi⁶⁰, și alții.

Publicistul francez Armand Pommier a dedicat Elenei Ghica cuvinte entuziaste, de profundă admirație, numind-o „femeie rară” în care s-au întruchipat cele mai de seamă calități umane: frumusețe, forță, spirit, bunătate, geniu, „o natură într-adevăr excepțională”: „Elle aime le progrès et célèbre les héros et les martyrs de la grande cause de l'humanité”⁶¹. În ceea ce privește opera ei, A. Pommier și-a exprimat uimirea față de seriozitatea și profunzimea gândurilor autoarei, exclamând: „C'est un génie penseur et sérieux, un cœur d'homme d'état, un esprit profond et assimilateur”⁶². „La naissance, la nationalité, la vie, les études empreints du caractère de l'universalité, font, à coup sûr, de madame Dora d'Istria l'une des personnalités les plus originales et les plus intéressantes de cette seconde moitié du siècle”⁶³.

Cunoscut pentru severitatea cu care judeca femeile, principele rus Petre Dolgoruki, în memoriile sale, îi dedică Elenei Ghica o frază: „o doamnă dotată cu o inteligență superioară, foarte cunoscută în lumea literară sub pseudonimul de principesa Dora d'Istria”⁶⁴.

Încă din 1866, profesorul italian Paolo Mantegazza remarca marea putere de sinteză științifică a Elenei Ghica, ușurința cu care se ridica de la studiul particularului la problema generalului, reliefind totodată o caracteristică: „imparțialitatea, virtute cu totul rară la o femeie... Stofa sa este înaintea de toate aceea a unui om politic... perspicace, clară, elegantă ca scriitorii francezi... imaginația caldă și stilul colorat ca o femeie din orient; a analizat faptele istorice ca un german și a păstrat simțul realității ca un englez”⁶⁵.

În anul stingerii din viață a Elenei Ghica, 1888, Enrico Panzacchi mărturisindu-și marea admirație pentru creația ei, sublinia atât latura patriotică a acesteia, cât și spiritul larg de prietenie cu celelalte popoare înconjurătoare: „Cît de frumoase și înflăcărâte sînt paginile în care vorbește despre eroii țării sale! Totuși nu uita niciodată că și celelalte națiuni vecine, înrudite sau chiar vrăjmașe au putut să aibă un trecut vitejesc, uneori chiar comun cu al poporului său”⁶⁶.

În zilele noastre, foarte puțin se amintește și se scrie despre această multilaterală scriitoare. Într-un studiu din ultimii ani, cercetătorii Elena Georgescu și Titu Georgescu rezumă activitatea Elenei Ghica în câteva rânduri, văzînd-o doar ca pe o feminină: „...cunoscută și apreciată scriitoare sub pseudonimul Dora d'Istria, a pledat înaintea Europei culte cauza feminismului. A fost membră a

⁵⁵ Paolo Mantegazza, *Le donne del mio tempo. Una principessa*, Roma, 1866, 1905.

⁵⁶ G. G. Pappadopoulos, *Dora d'Istria*, în limba greacă, 1867.

⁵⁷ Angelo de Gubernatis, *Illustri stranieri in Italia. Dora d'Istria*, în „Rivista contemporanea”, Torino, aprilie 1869; *Dizionario dei scrittori contemporanei*, Firenze, 1879. În anul 1900, Societatea Ateneului român din București a decernat scriitorului A. de Gubernatis o medalie de aur cu următoarea inscripție: COMITELUI ANCHELO DE GUBERNATIS ILUSTRULUI AMIC AL ROMÂNILOR LA OCASIUNEA JUBILEULUI SEU DE 60 ANI / ADMIRATIUNE RECUNOSCINTA * BUCUREȘCI 1900 APRILIE 7, vezi Buletinul Societății numismatice române cuprinzînd Catalogul medaliilor moldo-române cunoscute de la anul 1600 pînă la 1906, București, 1906, p. 104—105.

⁵⁸ A. Z. Pieromaldi, *La principessa Elena Ghica*, 1874.

⁵⁹ Oscar Greco, *Bibliografia femminile italiana del XIX secolo*, Mondovì, 1875.

⁶⁰ Enrico Panzacchi, *Dora d'Istria*, în „Nuova Antologia”, vol. XVIII, Roma, 1888, p. 772.

⁶¹ Armand Pommier, *op. cit.*, p. 19.

⁶² *Ibidem*, p. 20.

⁶³ *Ibidem*, p. 96.

⁶⁴ Citat redat din *Operile doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 373.

⁶⁵ Citate redat din Magda Nicolaescu Ioan, *op. cit.*, p. 58—59.

⁶⁶ *Idem*, p. 55.

mai multor academii. În scrierile sale s-a preocupat de situația femeii, revendicând drepturi⁶⁷.

Foarte recent, în notele de călătorie prin India ale lui Ion Dumitru-Snagov sint consemnate cuvintele de mare admirație pentru celebra noastră româncă ale unei cercetătoare indiene, Radha Maya Accharrya, doctor în istorie și filologie: „...o mare capacitate intelectuală! Am cînt două conferințe ale ei⁶⁸ și m-a cucerit puterea sa de sinteză... Ce posibilități altele decît inteligența i-au favorizat cuprinderea orizontului indian, pe acolo unde piciorul ei n-a călcat niciodată?!⁶⁹”.

Simbol al credinței nestrămutate în progresul poporului nostru, al libertății sale, al demnității, infierînd cu asprime întinericul, neștiința și despotismul, Elena Ghica — cunoscută mai mult sub pseudonimul Dora d'Istria, ales de ea însăși — merită toată atenția celor ce studiază istoria noastră din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, fiind o remarcabilă sursă de cercetare a gândirii social-politice românești pe plan european.

HÉLÈNE GHICA (DORA D'ISTRIA)

1828—1888

R é s u m é

Hélène Ghika a été une écrivaine roumaine de langue française d'une grande valeur littéraire. Elle a pris le pseudonyme de Dora d'Istria.

Elle est née à Bucarest le 22 Janvier 1828; ses parents Michel et Katinka Ghika ayant une haute position sociale et une éducation d'élite. Les deux frères de son père ont été des princes régnants dans la Valachie pendant la première moitié du XIX-ème siècle. Son père avait accompli la fonction de Ministre des affaires intérieures dans la période 1835—1841. Sa mère, elle même une femme cultivée, avait traduit en roumain un traité de pédagogie, l'oeuvre d'une remarquable publiciste française, Jeanne Louise Campan.

Dans la maison de ses parents, Hélène Ghika avait reçu une éducation exceptionnelle, grâce aussi à ses professeurs qui étaient des intellectuels érudits. Elle avait aussi achevé des multiples et des intéressantes connaissances pendant les voyages entrepris dans la plupart des pays de l'Europe, aussi que pendant des nombreuses visites aux musées et aux plus célèbres bibliothèques où elle avait assimilé de profondes informations scientifiques.

Les étrangers ont admiré chez elle l'élégance et la perfection dont elle s'exprimait en latin, en grec ancien et moderne, albanais, français, anglais, italien, allemand, russe. Hélène Ghika avait aussi une sérieuse éducation physique; elle pratiquait la natation, l'équitation, elle avait connu aussi la manipulation des diverses armes, ainsi qu'elle avait organisé de nombreuses excursions.

En 1849, elle s'était mariée avec un officier Russe — le prince Alexandre Koltzoff-Masalsky, membre d'une ancienne famille des nobles russes, mais le mariage fut infortuné et les époux se sont séparés de commun accord, quelques années plus tard.

Hélène Ghika a continué ses études, ses voyages dans de divers pays de l'Europe en revenant, chaque année, dans son pays natal. Puis, en 1870 elle s'était établie à Florence (Italie), où elle était restée jusqu'à sa fin: le 17 nov. 1888.

Hélène Ghika (Dora d'Istria) était une femme d'une énergie et d'un optimisme considérable; ayant de multiples préoccupations scientifiques qui se sont concrétisées dans les 120 publications scientifiques d'une haute érudition dans les plus divers domaines: l'histoire, littérature, folklore, politique, économie politique, sociologie, ethnologie, religion, notes de voyages, etc.

⁶⁷ Elena Georgescu, Titu Georgescu, *Mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România*, Editura „Scrisul românesc”, Craiova, 1975, p. 18.

⁶⁸ Dora d'Istria, Marco Polo — il Cristoforo Colombo dell'Asia, Trieste, 1869; Dora d'Istria, *Il Mahabharata, il re Nala e gli studi indiani in Italia*, Firenze, 1870.

⁶⁹ Ion Dumitriu-Snagov, *India. Meridianul Gandhi*, Editura Sport-Turism, 1878, p. 105—106.

Pour ses hautes qualités intellectuelles jointes à son caractère digne, Hélène Ghika, très admirée et appréciée par ses contemporains, on l'avait surnommée „la femme géniale“.

Elle avait été le membre honoraire de diverses académies et sociétés scientifiques comme de l'Italie, Grèce, France, Autriche, Espagne, Argentine. Elle avait été aussi considérée comme citoyen honorifique de nombreuses villes grecques et italiennes.

Hélène Ghika, par une oeuvre vaste et remarquable, avait attiré l'attention de l'Europe sur l'histoire du peuple roumain et celle des autres peuples balcanique, elle avait découvert l'importante de ces peuples dans le contexte d'Europe.

Les titres comme : *La littérature roumaine*, *La nationalité roumaine d'après ses chants populaires*, *La propaganda austro-romano nei Principati danubiani*, *Les roumains et la papauté*, *Gli eroi della Rumenia* ont démontré l'origine latine, la permanence et, en même temps, la continuité des roumains dans l'espace carpatho-danubienne — pontique. Elle avait aussi présenté les grands héros de notre histoire, les dirigeants du peuple dans la lutte pour la liberté non seulement de notre patrie, mais pour toute l'Europe devant le danger ottoman.

Hélène Ghika avait ressenti intensément l'histoire de son pays en soutenant la cause de la liberté, l'unité et l'indépendance nationale des roumains ainsi que la nécessité que toute l'Europe connaisse l'histoire et les aspirations légitimes de notre peuple. Elle avait cru à un avenir juste et meilleur ou chaque nation mène sa propre vie libre.

Dans le rapport directe avec le droit naturel et historique des peuples de vivre leur propre vie, d'après Hélène Ghika, la condition sociale-politique de femme occupe une place très importante. Ses études : *Les femmes en Orient* (Zürich, 1859), *Les femmes en Occident* (1860), *Des femmes par une femme* (1865) traduits en quelques langues, l'ont consacrée sur le plan européen, comme une éminente militante pour les droits des femmes.

On l'avait considérée pour cela comme une „généreux esprit de la liberté“, „l'ennemie du despotisme ainsi que de l'absolutisme“. Hélène Ghika avait attiré aussi l'attention de la critique européenne qui avait élogié son oeuvre, et l'attention des illustres tout comme : Armand Pommier, Bartolomeo Cecchetti, Paolo Mantegazza, G. G. Pappadopoulos, Angelo de Gubernatis, A. Z. Pieromaldi, Oscar Greco, Enrico Panzacchi lui ont consacré des études amples.

Dans la série „Profils contemporains“, Paris, 1863, Armand Pommier notait : „Dora d'Istria aime le progrès et célèbre les héros et les martyrs de la grande cause de l'humanité... C'est un génie penseur et sérieux, un coeur d'homme d'état, un esprit profond et assimilateur... La naissance, la nationalité, la vie, les études empreints du caractère de l'universalité, font, à coup sûr, de madame Dora d'Istria l'une des personnalités les plus originales et les plus intéressantes de cette seconde moitié du siècle“.